

"כל מי שמתכנן כאן במרחב תופס את הערבים כמשהו שמטריד את הנוף"

עמר אע'באריה ואיתן ברונשטיין מראיינים את סאמי אבו שחאדה

עד שנת 1948 חיו ביפו כשבעים אלף תושבים פלסטינים. במפקד האוכלוסין הראשון לאחר גרוש תושביה עמד מספרם על 3,647. אלה שנשארו ביפו רוכזו על ידי הממשל הצבאי בעג'מי, שכונתה אז "נטו יפו". שישים שנה לאחר מכן מאיימת המדינה, באמצעות חברת עמידר, לפנות מבתיהן ארבע מאות משפחות הגרות בשכונה. עמר אע'באריה ואיתן ברונשטיין ראינו את סאמי אבו שחאדה, דוקטורנט להיסטוריה באוניברסיטת תל-אביב החוקר את יפו כמרכז תרבות ערבי בתקופת המנדט הבריטי, חבר הוועדה העממית נגד הריסת בתים ביפו.

► מאשה זוסמן, ללא כותרת, 2007, טכניקה מעורבת על נייר

עד לפני שבע שנים לא שמעת מעולם מסבא שלך? סאמי אבו שחאדה: לא מסבא שלי ולא מאף אחד אחר. רק דברים שקראתי. ולא רק אני. אנשים ברחוב, ביפו, לא יודעים. ולא רק ביפו. בכל הארץ. הרי אם האנשים היו יודעים אז הדיון הזה עם יולי תמיר על ספרי הלימוד, כן להכניס נכבה, לא להכניס נכבה, זה קשקוש. לא רלוונטי. הוא כן רלוונטי וכל כך פוליטי כי אפילו הערבים בעצמם לא מכירים את ההיסטוריה של עצמם. יש אנשים שכן מוכנים לדבר – אבל יודעים טוב מאוד שיהיו לזה השלכות פוליטיות. אולי הילדים, אולי הנכדים שלהם יתערבו בפוליטיקה, ואת זה הם לא רוצים. מפחדים על העתיד של הילדים שלהם. עמר אע'באריה: גם סבא שלך מתוך פחד לא דיבר? סאמי אבו שחאדה: כמוכן! גם סבא שלי,

מכירים עוד אנשים חוץ ממך. שיחה שנייה הולכת על לדבר על שנות הארבעים, בלי נכבה. קולנוע, כדורגל, מועדון, נישואים, מה שבא. בפגישה שלישית האנשים קופצים מ-1947 למחצית השנייה של שנות החמישים. כשזה קרה בפעם הראשונה, אני כחוקר, התפלאתי. כשזה קורה כמה פעמים אתה מבין שיש פה איזשהו דפוס. ואז צריך להחזיר אותם לתקופה הזאת. וזה לא תמיד היה מצליח. לפעמים היה הריאיון נסגר. זהו. בוא נסגור חברים, לך הביתה. לפעמים אנשים היו נשברים. לסבא שלי זה לקח עד הריאיון השלישי. ואז, כשאני צחקתי כשהוא סיפר שאבא שלו מת כשהפקיעו לו את הפרדס, הוא הפסיק לדבר איתי. זהו. ואז לקח עוד פעם זמן, לבנות אמון, להסביר לו שזה חשוב, להתנצל, להתחנן. מאז אנחנו חברים. איתן ברונשטיין: אז אני רוצה להבין,

עמר אע'באריה: הייתי רוצה שתספר לנו על יפו היום, אבל לפניכן שאלה אינפורמטיבית: מאיזה גיל אתה מודע לעניין של הנכבה של יפו? מאיזה גיל? מאיזו שנה? מתי סבא שלך התחיל לדבר, לספר את הסיפור? סאמי אבו שחאדה: סבא שלי התחיל באופן רציני לספר את הסיפור של המשפחה רק לפני איזה שבע שנים. לפני כן, ובעצם גם אז, הוא לא ממש רצה לדבר על זה. הייתי צריך לעבור איתו תהליך של שכנוע, דיבוב. וזה לא רק סבא שלי שעבר את התהליך הזה. כל האנשים שאני עצמי התחלתי לראיין, זה תהליך. קודם כל, האנשים לא מעוניינים לדבר על הנכבה. כשאתה מתעקש ואתה מנסה והם מבינים שזה עוזר לך אישית, בלימודים, אז הם מוכנים לדבר. פגישה ראשונה הולכת לדבר בכלל על מה שלום המשפחה. כדי לוודא שאתה אבו שחאדה, אתה לא סוכן שב"כ, הכל בסדר,

הוא חשב שלא ירשמו אותי לאוניברסיטה כי הלכתי להפגנה. סבא שלי בטוח שאני לא אמצא עבודה. גם ההורים שלי. אנחנו, המנטליות הזאת קצת קשה להסביר אותה. אני אתן לכם דוגמה. אני באוקטובר 2000 הייתי פעיל בהפגנות שהיו ביפו. אז השב"כ קרא לכמה אנשים לחקירה. אז איך זה עובד? בתחילת 2001 שולחים לי מכתב הביתה משוטר תנועה שקוראים לו דן קסידי שאני צריך לבוא לחקירה במשטרת יפו. הלכתי לעורך דין, סיפרתי לו את הסיפור, הוא אמר לי אה, אני מבין מה קורה, תן לי את המכתב. התקשר לתחנה אמר להם אני העורך דין של סאמי, מה אתם רוצים. אמרו לו, לא יודעים על מה אתה מדבר, אין לנו פה הזמנה לחקירה על שם הבנאדם הזה. אז העורך דין צחק, אמר, אתם לא יודעים על מה אני מדבר והמכתב יצא מאצלכם. גם אני לא יודע על מה אתם מדברים. ירדו ממני. אחרי איזה חודש־חודשיים מתקשר אלי מישוהו לפלאפון. אומר לי שלום, אני מהשב"כ, לא אהבנו שם את מה שעשית עם המכתב, אנחנו רוצים שתבוא אלינו לחקירה. אז אני אומר להם, תעבדו לפי החוק, אני אבוא. אז הוא אומר לי שמע, אל תתחכם. אנחנו לא רוצים לבוא לקחת אותך מהבית איפה שאתה גר אצל דוד שלך בשעה אחת כלילה לעשות לך בושות ורעש. תן לנו תאריך מתאים לך ונגמור. נתתי תאריך, שעה, הלכתי לחקירה. אתם לא יודעים לאיזה לחץ נכנסה המשפחה. לא אחד, שניים. כל המשפחה! סאמי הולך לחקירה בשב"כ.

עמר אע'באריה: ואתך זה לא הלחיץ?

סאמי אבו שחאדה: אני לא. כי אני יודע, אני חי את המקום, אני יודע כמה אנשים לחוצים, אני יודע כמה אנשים מפחדים. אני מכיר את האווירה. הרי זה לא מקרי שבתוך עוול כזה, גזענות כזו, יש חוסר

אונים פוליטי כמו זה שאנחנו חיים איתו. איך תבין שמיליון ומאתיים אלף בני אדם לא מצליחים לארגן הפגנה פוליטית אחת רצינית בתל־אביב? איך תבין את זה? זה מקרי? צריך להיות כמה סיבות. ואחת הסיבות היא שאנשים לא יודעים שהיתה נכבה ומה ההשלכות שלה. לא מכירים את ההיסטוריה, לא שלהם ולא של המשפחות שלהם ולא איך הם התגלגלו למצב שבו הם נמצאים בו. וסיבה מצוינת היא פחד. אנשים מפחדים. עד היום מפחדים. סבא שלי עבר חקירות בשנות השישים, בעינויים. סבא שלי מצד אבא. רצו להכריח אותו להגיד שהוא מרגל מצרי. תלשו לו את הציפורניים בחקירה. היה צילום כזה בעיתון של אורי אבנרי, העולם הזה, מלפני שנים. יש צילום כזה של האסירים שהיו תולשים להם את הציפורניים. מחמוד סבאע' מת ככה בחקירה. אז אנשים מפחדים. חסרי אונים.

עמר אע'באריה: רצינו לשאול על עניין הריסות הבתים בעג'מי, איך אתה מבין את זה?

סאמי אבו שחאדה: ערים מודרניות בעולם זה דבר שמתכננים. זה לא דבר שסתם קורה. ברגע שלא לוקחים התפתחות של עשרות אלפי אנשים בחשבון, קורות בעיות. עיריית תל־אביב, מאז שהיא סיפחה אליה את יפו ועד היום, לא בנתה שכונה ערבית אחת, לא ביפו ולא בתל־אביב. והבעיה לא היתה בעיה של קרקע. כי ליהודים היה להם פתרונות. בנו שכונות. עכשיו, בעיר מודרנית – אתה מתכנן. אתה מתכנן בתי תפילה ודירות שמתאימות לגודל המשפחות. ואתה לוקח בחשבון צרכים פיזיים, תרבותיים, כלכליים, פוליטיים של האוכלוסייה שלך. כל זה לא קרה לגבי האוכלוסייה הערבית ביפו. להפך. כל מי שמתכנן תופס את הערבים כמשהו שמטריד את הנוף. לא מתאים למקום. נגד

המודרניזציה. לערבים משנת 1951 עד היום לא הוקמה שכונה אחת והאוכלוסייה גדלה בחמש מאות אחוז.

בגלל הנכבה התפיסה של הגאוגרפיה של הערבים ביפו השתנתה. אחרי הנכבה ריכזו את כל הערבים של יפו בתוך שכונת עג'מי, הגטו קראו לזה, אף ערבי שגר שם לא יכל לצאת מהגטו בלי אישורים מהמושל הצבאי. ככה, בשביל מי שגר שם, עג'מי נהייתה כאילו היא כל יפו. ואז, גם אחרי שהוסר האיסור על ערבים לצאת מעג'מי, הם לא רצו לצאת, כדי לא להתרחק אחד מהשני. מספיק מה שהם עברו. לא רצו לעזוב את עג'מי, למרות שהיו אופציות יותר טובות. עג'מי היא לא השכונה הכי יפה בעולם. עיריית תל־אביב הפכה אותה לאתר זבל במשך עשר שנים. ועם פשיעה ועם כל זה, פסיכולוגית, האנשים תפסו שיפו זה רק עג'מי וניסו לא לצאת ממנה. ככה עג'מי נהייתה שכונה מאוד צפופה.

עמר אע'באריה: ומה קורה בשכונה עכשיו? סאמי אבו שחאדה: עכשיו בעג'מי יש גל חדש של הריסות. בכל יפו יש לפי עמידר חמש מאות משפחות שאיכשהו עברו על החוק והם צריכות לקבל עכשיו צווי פינוי או צווי הריסה. בעג'מי מתרכזות רוב הבעיה כי במשך שלושים שנה האזור היה מוקפא מבחינה תכנונית. נגיד, גם אם היית רוצה לקבל אישור לא היו נותנים לך. עכשיו שינו את התוכנית. פתאום האזור הוא לא פינוי־בינוי. אבל לא תיקנו את הטעות של כל השנים. זה לא שהעירייה באה לאנשים, אמרה להם תראו, במשך שלושים שנה היה אזור מוקפא, בואו נתקן. לא נהרוס, נראה מה אפשר לתקן. במקום זה, מיד פתחו בהליכים משפטיים נגד כולם. זה בלתי סביר לבוא לבן אדם אחרי ארבעים שנה, להגיד לו ואללה, התוכנית השתנתה, טעינו, אבל אתה תשלם את המחיר, תסבול. אנחנו

הורסים, אתה צריך לפנות. ישבנו כמה פעמים עם הפקידות של המנהל, עמידר, העירייה. האנשים האלה לא מדברים כפקידי ציבור. אין מנטליות כזאת. הם מדברים כמו מושלים צבאיים.

עכשיו חלק גדול מעג'מי מיועד להריסה. זו השכונה הערבית היחידה, או עם רוב ערבי, היחידה שנשארה. יש מצוקת דיור אדירה באוכלוסייה הערבית בכל יפו. אפילו אם נקבל את הקו של העירייה ונניח שצריך להוציא את האנשים האלה מהבתים כי הם פולשים. בסדר. מה יהיה איתם? לאן ילכו? משפחת עדאסי שהרסו את ביתה לאחרונה, הילדים ישנו מתחת לעצים בפרדס דקה. זה סביר ביפו 2007? בתל־אביב יש שישים שכונות, עג'מי הכי קשה מבחינה סוציו־אקונומית. ככה סביר שיתכננו? נראה אנושי לזרוק אנשים ב־2007 לגור מתחת לעצים? איתן ברונשטיין: אני רוצה להבין משהו. מאותם אלפים בודדים שנשארו ביפו ורוכזו בעג'מי, חלקם בא מאלעריש, קצת מבחוק. אתה יודע להגיד משהו יותר ברור כמה מהם, כמה היו ממש מיפו, או מעג'מי ממש, וכמה מבחוק?

סאמי אבו שחאדה: פחות או יותר חצי־חצי. היום יש ביפו בערך עשרים אלף ערבים. כמחציתם מיפו לפני 48', מחציתם באו בגלים שונים של הגירה. כאלה שבאו לגור כדי לעבוד בעבודות שיהודים לא עושים, בבנייה, מסעדות וככה, מאם אלפחם, נצרת. חלקם משתפי פעולה פלסטינים מהשטחים. חלקם בעלי מקצועות חופשיים שבאים לגור במרכז, בשנות התשעים, כי הרי אין אף עיר ערבית חדשה, כי תל־אביב לא בנויה לקבל ערבים. ובגלל תל־אביב לא בנויה לקבל ערבים, אלה שבאים לעבוד בתל־אביב באים לגור ביפו.

עמר אע'באריה: ומה התוכנית של העירייה לעג'מי?

סאמי אבו שחאדה: התוכנית של העירייה היום היא לפתח את עג'מי, אלא שמהניסיון של העבר בתוכניות פיתוח, מעיריית תל־אביב ובכלל בתנועה הציונית, כל מה שנגע לפיתוח בהכרח טומן בחובו שצריך לסלק משם את הערבים. אני מניח שאם התוכנית הנוכחית ממשכה, אנחנו נקבל הרבה יותר יהודים בעג'מי והרבה פחות ערבים ומצוקת הדיור ביפו תגבר בצורה מאוד רצינית.

עמר אע'באריה: כי חלק גדול מתושבי עג'מי הערבים לא יהיו חלק מהתוכנית הזאת.

סאמי אבו שחאדה: ברור! כשאתה מביא אוכלוסייה כל כך חזקה שיכולה לקנות בתים במאות אלפי דולרים, או מיליוני דולרים, לתוך השכונה הכי קשה מבחינה כלכלית בתל־אביב, האוכלוסייה המקומית לא יכולה להיכנס לתחרות. לדבר בשפה נאו־ליברלית בשכונה כמו עג'מי, זה עוול. אתה לא יכול להביא את האנשים הכי חזקים בניו־יורק ובתל־אביב ולהגיד להם תבואו, יש לנו תחרות חופשית עם אנשים שגרים בשכונת המצוקה הכי קשה שיש פה. קשקוש מוחלט. מי יתחרה עם מי? אני אישית נשוי חמש שנים. יכול להרשות לעצמי לרכוש דירה במחיר סביר, מאה עד מאה חמישים אלף דולר. אין דירות במחירים האלה, אין היצע, אין פרויקטים. לא רק לי. כל מעמד הביניים הערבי ביפו גר בשכירות. אנחנו גרים אצל העשירים האלה שקונים את הבתים ומשכירים אותם ביוקר.

איתן ברונשטיין: תגיד מילה על ההשוואה לכפר שלם. הרי מישוהו יכול לבוא ולהגיד לך תראה, מה אתה רוצה, גם מכפר שלם זורקים אנשים, אותו סיפור, שם זה יהודים. סאמי אבו שחאדה: ההבדל בין המצב הקשה בעג'מי למצב הקשה בכפר שלם הוא באלטרנטיבות. אם מישוהו בכפר שלם יקבל מאתיים חמישים אלף דולר כדי לעזוב, הוא יכול לקנות בית כמו שלו או יותר טוב משלו

בשכונה יהודית אחרת שתיתן לו את כל השרותים שהוא צריך. כי הוא יהודי. כי כל העיריות באזור מתכננות עבור אוכלוסייה יהודית. לערבים אין את האופציה הזו. דבר שני, אם בודקים את המקרים עצמם, בהרבה מהמקרים ביפו מדובר באדמות שלהם, של הסבא של האבא, או בבתים של המשפחות עצמן מדורי דורות. כמובן שיש גם דברים דומים. לדעתי אנשי כפר שלם הם אחינו למאבק. הגישה הנאו־ליברלית פוגעת בכל החלשים, זה לא רק עניין יהודי־ערבי. אבל בעג'מי יש גם אלמנט לאומי.